

Mısır'da "Gerçek Sünnet" İddiasının İz Sürümü: İsmail Mansûr Cûda Özelinde Bir İnceleme

The Tracing of the Claim of "True Sunnah" in Egypt: An
Investigation in the Specific Case of Ismail Mansoor Joudeh

İsa EREN

Arş. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Bilim Dalı

Ph.D. Research Assistant, Ordu University, Faculty of Theology,
Department of Hadith, Ordu/Türkiye

isaeren@odu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0897-3822

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Kasım/November 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Aralık/December 2024

DOI: 10.53683/gifad.1583836

Atıf / Citation: Eren, İsa. "Mısır'da "Gerçek Sünnet" İddiasının İz Sürümü:
İsmail Mansûr Cûda Özelinde Bir İnceleme/ The Tracing of the Claim of "True
Sunnah" in Egypt: An Investigation in the Specific Case of Ismail Mansoor Joudeh".
*Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane
University Faculty of Theology, 14/27 (Ocak/January 2025/1): 249-277*

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University,
Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Türkiye. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Mısır, modern dönemde hadis ve sünnete karşı eleştirel yaklaşımlar açısından merkezi konumda olan ülkelerden biridir. Müslümanların sünnet algısını sorunlu bulan bazı yazar ve aydınlar, “gerçek sünnet” iddiasıyla birtakım arayışlara yönelmiştir. Bu çerçevede eser telif edenlerden birisi de İsmail Mansûr Cûda’dır. Fikrî geçmişi selefi düşünceye dayanan Cûda, seksenli yılların ortasında yaşadığı değişimle hadisleri ve geleneği eleştirmeye başlamıştır. Tebsîrü’l-ümme bi hakîkati’s-sünne adlı eseri selefi camia başta olmak üzere ülkede büyük bir infial yaratmıştır. Cûda, sünnetin varlığını reddetmeyen; ancak eleştirel yaklaşımın neticesinde amel edilecek sünneti oldukça sınırlandıran metoduyla bilinmektedir. Sünneti tamamen reddedenleri İslâmî ilimlerde derinliği bulunmayan kişiler olarak gören Cûda, Kur’an’daki resule itaat ve ittiba gibi kavramların, sünnete bağlılığı zorunlu kıldığını düşünmektedir. Diğer yandan sahâbe döneminde sağlıklı işleyen hadis tetkik sisteminin tâbiîn ve sonrasındaki dönemde sekteye uğradığını vurgulamaktadır. Bu çalışmada modern dönemde Mısır’da “gerçek sünnet” iddiasıyla telif edilen eserin özgün değerinin tartışılması ve nihayetinde benzeri eserlerle mukayesesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Cûda’nın mezkûr eserindeki görüşlerinin, bütüncül bir bakış açısıyla ve tutarlı olup olmaması ekseninde incelenmesi hedeflenmektedir. Böylece modern dönemde yapılan hadis tartışmalarının arka planına dönük bir panorama çizme imkanı elde edilecektir. Mezkûr eserin bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesi, hadis ve sünnetin doğru anlaşılması ve Mısır’daki eleştirel yaklaşımın tarihi seyri açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Cûda, Rivayet, Mısır.

Abstract

Egypt is one of the central countries in terms of critical approaches to hadith and sunnah in the modern period. Some authors and intellectuals, who found the Muslim perception of the Sunnah problematic, turned to some searches with the claim of “true Sunnah”. One of the authors of works in this framework is Ismail Mansoor Joudeh. Joudeh, who has an intellectual background in Salafist thought, began to criticize hadiths and tradition with the change he experienced in the mid-eighties. His work entitled *Tabsîr al-umma bi hakîqat al-sunna* caused great outrage in the country, especially in the Salafist community. Joudeh is known for a method that does not deny the existence of the Sunnah, but as a result of his critical approach, he severely limits the Sunnah to be practiced. Regarding those who completely reject the Sunnah as people who lack depth in Islamic sciences, Joudeh considers that the Qur’anic concepts such as obedience to the Messenger and ittiba make adherence to the Sunnah obligatory. On the other hand, he emphasizes that the hadith investigation system, which had been functioning well during the Sahâba period, was interrupted

in the period of the tâbi'in and after. It is aimed in this study to discuss the original value of the work, which was compiled in Egypt in the modern period with the claim of "true Sunnah", and finally to compare it with similar works. In accordance with this purpose, it is aimed to examine the views of al- Joudeh in the aforementioned work from a holistic perspective and in terms of whether they are consistent or not. Therefore, it will be possible to draw a perspective on the background of the hadith debates in the modern period. Examining the aforementioned work from a scientific perspective is important for the correct understanding of hadith and sunnah and the historical course of the critical approach in Egypt.

Keywords: Hadith, Sunnah, Joudeh, Riwayat, Egypt.

Extended Summary

Egypt has emerged as a focal point for critical perspectives on hadith and sunnah in the modern era. The idea that Muslims' perception of the Sunnah was problematic and that even the authoritative hadith books were full of fabricated narrations led some writers and intellectuals to seek for a "true Sunnah". Beginning with Jamal al-Din Afghani (1838-1897) and Muhammad 'Abduh (1849-1905) in Egypt, the new searches were continued by many intellectuals and writers, especially Rashid Reza (1865-1935), Ahmad Amin (1886-1954) and Mahmoud Abû Reyeye (1889-1970), and a space was opened for discussions in this direction.

One of the Egyptian writers who rejected the traditional approach as a continuation of this line and put forward a great claim under the name of the search for 'true sunnah' is Ismail Mansoor Joudeh. Is a specialist in forensic medicine and toxicology, and his intellectual background is rooted in Salafist thought. He played an active role in the Salafist call, especially through his sermons in mosques for many years. He started to criticize hadiths and tradition with the intellectual change he experienced in the mid-eighties. His work entitled *Tabsîr al-umma bi hakîkati al-sunna* on hadith and sunnah caused a great outrage in the country. Ismail Mansoor Joudeh, who was known as the 'Salafi sheikh' until 1985, began to reject issues such as the torment of the grave and the niqab (veil), which he had previously accepted. After the change, he became known as 'the enemy of the Sunnah' by the Salafis and 'the reformer of Islamic thought' by the modernists.

It appears that Joudeh continued the line of Ahmad Amîn and Mahmud Abû Reyeye with his method, which did not reject the existence of the sunnah, but limited the sunnah to be acted upon as a result of his critical approach. It is seen by his followers as a name that tries to channel the Islamic

thought, which entered the process of deterioration with the tabiin period, back to the real method of Islamic thought in the period of the Companions. The most fundamental issue that determines Joudeh's attitude towards the Sunnah is that although the Qur'an is preserved, the Sunnah is not preserved, the hadiths are not written down, the Companions hesitate to narrate many hadiths, the muhaddiths focus on the criticism of the script rather than the text, and many hadiths are fabricated due to their inadequacy in the criticism of the script. Joudeh states that all narrations that are claimed to be authentic should be reviewed based on the idea that no book other than the Qur'an is free from errors and defects. He draws the conclusion that the Companions did not attach importance to the Sunnah based on the fact that the hadiths were not written down in a systematic way. While Joudeh claims that the Companions' sole source of judgement was the Qur'an and that they did not bring any other source as a partner to it, he ignores the historical information that the leading members of the Companions consulted the Qur'an and when they could not find it in the Qur'an, they consulted the Sunnah. While he emphasizes the difference between the writing of the Qur'an and the Sunnah, he overlooks the fact that even though the Qur'an was written during the Prophet's time, this written text was not collected in one place, and even when it was collected, it was not a written text in the hands of everyone, and the main preservation took place in the Sunnah. Considering those who reject the Sunnah completely as people who do not have depth in Islamic sciences, Joudeh thinks that concepts such as obedience and ittiba to the Messenger in the Qur'an make adherence to the Sunnah obligatory. On the other hand, he criticizes the traditional perception of sunnah based on the fact that the process of examining hadith, which was functioning well during the Sahaba period, was interrupted after the tabiin.

It is alleged that before his death, Joudeh made a will not to reprint his works. It is known that his family members opposed even the online edition of Joudeh's work and that al-Azhar's attitude towards such works was negative. It can be said that these and other reasons caused the author's recognition in the Islamic world to remain limited and his ideas not to spread. Even so, his name is occasionally mentioned in the works written for the defence of hadith and sunnah, and his views are partially included.

It is aimed in this study aims to discuss the value of this work, which was written with the claim of a 'true Sunnah' experience in Egypt in the modern period, and finally to compare it with similar works. With this aim, it is aimed to analyze Joudeh's views in the aforementioned work from a holistic perspective and whether they are consistent or not. Therefore, it will

be possible to draw a panorama towards the background of the hadith debates in the modern period. It is important to analyze Joudeh's works from a scientific point of view in terms of the correct understanding of hadith and sunnah and the historical course of the critical approach in Egypt.

Giriş

Mısır, modern dönemde hadis ve sünnete karşı ortaya çıkan eleştirel yaklaşımların odağı olan bir ülkedir. Müslümanların sünnet algısının sorunlu olduğu ve muteber hadis kitaplarının dahi çok sayıda uydurma rivayetle dolu olduğu düşüncesi, bazı yazar ve aydınları, birtakım arayışlara sevk etmiştir. Cemaleddin el-Efgânî (1838-1897) ile başlayan yeni arayışlar, Muhammed Abduh (1849-1905), Reşid Rızâ (1865-1935), Ahmed Emîn (1886-1954) ve Mahmud Ebû Reyve (1889-1970) başta olmak üzere çok sayıda alim ve yazar tarafından sürdürülmüş, bu yöndeki tartışmalara alan açılması söz konusu olmuştur. Bu çizginin devamı olarak geleneksel yaklaşımı reddedip "gerçek sünnet" arayışı adıyla büyük bir iddia ortaya koyanlardan biri de Kahire Üniversitesi hocalarından İsmail Mansûr Cûda'dır. Cûda, sahabe döneminde başlayan hadis tetkik kriterlerinin tâbiîn dönemiyle bozulma sürecine girdiğini, bunun akabinde de çok sayıda hadisin uydurulduğunu iddia etmektedir.¹ Kur'an dışındaki hiçbir kitabın mutlak manada sahih olmayacağı düşüncesinden hareketle muhaddislerin muteber kabul ettiği hadis kitapları dâhil tüm rivayetlerin gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Cûda'nın hayatı, fikrî arka planı ve eserlerine dair bilgi verilecek, ardından çalışmanın esas odak noktası olarak seçilen sünnet ve hadisle ilgili temel bazı görüşleri sistematik bir şekilde ele alınacaktır.

İsmail Mansûr Cûda'nın Hayatı ve Eserleri

İsmail Mansûr Cûda, 1942 yılında Mısır'ın Dekahliye şehrinde doğmuştur. Çocukluk döneminde Kahire'ye taşınan Cûda, 1967'de Kahire Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl kendi fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış, Adli Tıp ve Toksikoloji alanında doktorasını yapmıştır. 1979 yılında çalıştığı alanda doktor öğretim üyesi, 1985'te ise profesörlük unvanını almıştır. Cûda, mesleki

¹ Muhammed Abduh ve onun görüşlerinin takipçisi Ebû Reyve, bozulma sürecinin fitne döneminde başladığını düşünmektedir. Mahmud Ebû Reyve, *Edvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye* (Kahire: Darü'l-Maârif, ts.), 378-379.

çalışmalarının dışında hukuk ve İslam felsefesi alanlarında da doktora eğitimi almıştır. Uzun yıllar ikamet ettiği Kahire'nin İmam Şâfiî bölgesindeki bir camide ve Mansûra'daki el-Cemiyetü'l-Şer'iyye'de fahrî imam ve hatip olarak hizmet vermiştir. Fikrî değişim öncesinde selefi çizgiye sahip olan Cûda, güçlü hitabetiyle çevresindekilerin ilgisini üzerine çekmiştir.² Selefi düşünceyi savunduğu dönemdeki öğrencilerinden biri olan Hasan Ebü'l Eşbal ez-Züheyri, bugün Mısır'da seleflerin önde gelen hocalarından biri olarak tanınmaktadır. Züheyri, Kütüb-i Sitte'deki hadisleri senedleriyle ezbere bilen Cûda'nın vaazlarında yüz hadisi senediyle birlikte hatasız bir şekilde aktarabildiğini belirtmektedir. Değişim öncesi Cûda'yı Şâfiî mezhebine mensup, "seleflerin şeyhi" şeklinde nitelenebilecek bir âlim olarak görmektedir. 1979-1985 yılları arasında Ürdün'de Şeyh Nâsirüddin el-Elbânî'den (1914-1999) ders alan Züheyri, 1985 yılında Mısır'a döndüğü zaman hocası Cûda'yı "dini sabiteler"den vazgeçmiş, peçe kullanmanın haram olduğunu savunan ve kabir azabını inkar başta olmak üzere birçok meselede itizâlî görüşleri benimsemiş bir halde bulmuştur. Değişim sonrası Cûda'nın camilerdeki vaaz ve dersleri yasaklanmıştır. Bu tarihten sonra selefi camiada "sünnet düşmanı", modernistler nazarında ise "İslam düşüncesinin islah öncüsü" olarak anılmaya başlanmıştır.³

Cûda, kaleme aldığı eserlerden ilki olan *Akâdetü'l-îmân bi'l-ba's* ile *el-Bahs ve ahvâlü yevme'l-kıyâme*'yi 1988'de yayımlamıştır. 1990'da yayımladığı *Tezkîrû'l-ashâb bi tahrîmi'n-nikâb* adlı eserinde Müslüman kadınlar için peçe kullanma zorunluluğunun bulunmadığı konusunu işlemiştir. 1994 yılında telif ettiği *Şifâ'ü's-sadr bi nefyi 'azâbi'l-kabr* adlı eserinde İslam'da kabir hayatının bulunmadığını belirtmiştir. 1995 yılında dikkatleri üzerine çeken *Tebîrû'l-ümme bi hakîkati's-sünne* adlı eseri kaleme almıştır. 1998'de *La cizye ala ehli'l-kitâb* adlı eseri telif etmiştir. *Tebîrû'l-ümme bi hakîkati's-sünne* adlı eseri hadis ve sünnet karşıtı olarak yazılan tüm eserlerle aynı muameleyi görmüş ve Ezher tarafından toplatılmıştır. Vefatından kısa bir süre önce eserlerinin baskısının yapılmaması yönünde bir vasiyette bulunduğu iddia edilmiştir. Bu vasiyete binaen aile fertlerinin bugün eserlerin online baskısına dahi karşı çıktığı ileri sürülmektedir. Esere yönelik bu hususiyetler sebebiyle İslam dünyasındaki bilinirliği sınırlı düzeyde kalmıştır. Hâl böyle olmakla birlikte hadis ve sünneti savunma amacıyla yazılan eserlerde adı yer yer

² Cûda, bu yönüyle Seyyid Ahmed Han başta olmak üzere geçmişleri ateşli bir hadis savunucusu olan Ehl-i Kur'an mensuplarıyla benzerlik göstermektedir. Bk. Abdulhamit Birişik, *Hind Altkitâsı Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İnsan, 2001), 320.

³ Ebü'l-Eşbal ez-Züheyri, "Şerhu Sahih-i Müslim", *islamweb* (Erişim 10 Temmuz 2024).

zikredilmekte, görüşlerine kısmen de olsa yer verilmektedir.⁴

Sünnetin Hücciyeti ve Müstakil Teşrî Kaynağı Meselesi

Cûda, sünnet ve hadisle ilgili görüşlerini ele aldığı *Tebisîrû'l-ümme bi hakîkati's-sünne* (Ümmeti, Sünnetin Hakikatiyle Aydınlatma) adlı eseri, Müslümanlara sünnetin hakikatini, bir diğer ifadeyle gerçek sünneti izah etmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, eserin yaklaşık otuz yıl önce Ebû Reyeye tarafından yazılan *Advâ ale's-sünneti'l-Muhammediyye* (Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması) adlı eserle benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Eser isimlerindeki "gerçek sünnet" vurgusunun yanı sıra her iki eserdeki hâkim kanaat ve muhteva benzerliği de açıkça görülmektedir. Ayrıca, iddianın ispatı noktasında sunulan delillerde de benzerlikler göze çarpmaktadır. Nitekim Ebû Reyeye gibi Cûda da kendi görüşünü destekleyen rivayetleri sıhhat kritiği yapmadan kullanırken görüşünü nakzeden rivayetleri ise görmezden gelebilmektedir.⁵

Cûda, mezkûr eserinde sünneti, rivayet edilen hadislerden ziyade amel olunarak bize ulaşanlarla sınırlandırmaktadır. Muhaddislerin sünnetin hücciyetini ispatı bağlamında ileri sürdükleri "sünnet/hadis olmadan namaz kılınmaz!" delili, temelsiz ve gerçeği yansıtmayan bir sav olarak değerlendirilmektedir. Ona göre namaz, Ebû Reyeye'nin de ifade ettiği üzere yazılı olarak kayda geçirilen hadislerle değil amel edilen sünnetle gelecek nesillere aktarılmıştır.⁶ Cûda'ya göre sahih olduğu öne sürülen bir hadis, zannî bir nitelik taşıdığı için kesin bilgi (yakîn) seviyesine ulaşamaz. Dolayısıyla, o hadisin Hz. Peygamber'e ait olduğu kesin bir şekilde ifade edilemez. Bu nedenle Cûda, "el-Ehadisü'n-Nebeviyye" yerine "el-Ehadisü'l-Merveiyye" ifadesini kullanmayı tercih etmektedir.⁷ Benzeri düşüncenin daha

⁴ İsmail Mansûr Cûda, *Tebisîrû'l-ümme bi hakîkati's-sünne* (el-Minhâc, 1995), 677; İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddû's-şübühât havle ismeti'n-nebiyyi fi dav'i'l-kitâb-i ve's-sünneti* (Mansûre: Daru'l Yakîn, 2008), 363; İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted* (Kahire: Mektebetü'l-Îmân, 2003), 10; İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *es-Sünnetü'n-nebeviyye fi kitâbâtı a'dâi'l-İslâm münâkâsatuha ve'r-red aleyha* (Kahire: Alimu's-Sekâfe, 2019), 1/191; Abdurrahman Muhammed Yusuf, *el-Kur'âniyyûn fi Mısır ve mevki'ü'l-İslâm minhum* (Kahire: Dârü'l-Beyân, 2012), 131-134; Abdülazîm İbrahim Muhammed el-Mat'anî, *Ehtâ' ve evhâm fi edhami meşrû'i te'assufi lî hedmi's sünneti'n-nebeviyye* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1999), 4, 94.

⁵ Zekeriya Güler, "Ebû Reyeye'nin 'Advâ Ale's-Sünne en- Nebeviyye' Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1991), 195-196.

⁶ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 17; Mukayese için bk. Ebû Reyeye, *Advâ 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, 12, 378-380.

⁷ İsmail Mansûr Cûda, *Şifâ'ü's-sadr bi nefyi 'azâbi'l-kabr*, ts., 7-8.

önce Ebû Reyeye tarafından da savunulduğu bilinmektedir.⁸

Cûda'ya göre sünnete bağlı kalmak Kur'an'ın bir emridir. Hz. Peygamber'e itaati ve ittibâyı emreden ayetler doğrultusunda aksini düşünmek mümkün değildir. Ona göre sünneti toptan reddetme düşüncesi, İslami ilimlerde derinliği olmayan kişilerin sergilediği bir tavidir. Nitekim bazı aydınların, makbul olmayan rivayetler sebebiyle hadis ve sünnetin tamamını reddetmesini bilimsel bir yaklaşım olarak görmemektedir. Ayrıca Allah'ın Resûlullah'ta güzel bir örneklik bulunduğunu bildirmesi, sadece Kur'an'la yetinme düşüncesinin İslam'da yeri olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.⁹ Bununla birlikte Cûda, Kur'aniyyûn mensuplarının iddia ettiği gibi, Hz. Peygamber'in görevinin yalnızca tebliğle sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Cebrail'in görevi nasıl vahyi Hz. Peygamber'e iletmekse, Hz. Peygamber'in görevi de bu vahyi insanlara ulaştırmaktan ibarettir.¹⁰

Sünnetin tamamını reddetme düşüncesini sağlıklı bulmayan Cûda'nın, sünnetin ne olduğuna dair yaptığı sorgulamalar dikkat çekicidir. Cûda'ya göre hadisçilerin sünnetin hücciyeti üzerine Kur'an'dan getirdikleri en önemli delillerden biri olan 'hikmet' kavramı, sünnetin karşılığı olamaz. Aksi halde "Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş."¹¹ ayetinin "Allah sana kitabı ve sünneti indirdi." lafzıyla gelmesi gerekirdi. Ayrıca hikmetin sünnet olarak nitelenmesi durumunda sünnetin Kur'an'dan daha kapsamlı olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Bu da doğru bir yaklaşım olarak görülemez. Buna ek olarak, Kur'an'da geçen hikmet kavramının sünnete işaret etmediğini gösteren bir diğer delil de "Hikmetli Kur'an"¹² şeklindeki nitelemelerdir.¹³

Cûda, tıpkı hikmet kavramında olduğu gibi "Kendilerine açıklaman için sana da zikri indirdik."¹⁴ ayetindeki "zikr" kavramının sünnete karşılık geldiği görüşüne de itiraz etmektedir. Ona göre "zikr" doğrudan sünneti ifade etseydi, ayetin "Sana zikri ve beyanı indirdik." lafzıyla gelmesi gerekirdi.¹⁵ Cûda, "zikr" kavramıyla ilgili ayetlerden yola çıkarak, sünnetin İslam'da

⁸ Ebû Reyeye, *Edvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, 12, 379-380.

⁹ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 93-100.

¹⁰ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 268-269.

¹¹ en-Nisâ 4/113.

¹² Yûnus 10/1.

¹³ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 21-22, 114-117.

¹⁴ en-Nahl 16/44.

¹⁵ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 23-25, 260.

bağımsız bir teşrî kaynağı olmaktan ziyade Kur'an'ın beyanı ve şerhi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁶ "Bu uyarıcı kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler (cezalarını görecekler)."¹⁷ ayetinde geçen "zıkr" lafzının Kur'an'ı ifade ettiğini belirten Cûda, sünnetin "uyarıcı kitap" olduğuna dair hiçbir delilin bulunmadığını vurgulamaktadır.¹⁸

Cûda, sünnetin Kur'an'daki dayanağı olarak görülen "beyan"la ilgili ayetlerinin, sünnetin bağımsız bir teşrî kaynağı olmasından ziyade, Kur'an'ın açıklaması ve yorumu olduğunu ifade ettiğini kabul etmektedir.¹⁹ Ayrıca, sünnetin hücciyetine delil olarak sunulan "Allah ve resûlü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur."²⁰ ayetinin de Kur'an'dan bağımsız bir teşrî kaynağına değil, Kur'an'la doğrudan ilişkili bir bağlama işaret ettiğini belirtmektedir.²¹ Sünnetin Kur'an'ın yanında bir teşrî kaynağı olamayacağını ifade eden Cûda, Hz. Peygamber'in Kur'an'ın anlaşılması adına yaptığı açıklamaların, Kur'an'a muvafık olması gerektiğini düşünmektedir.²² Cûda, muhaddislerin sünnetin hücciyetini ispat amacıyla aktardıkları "Kur'an ve misli verildi" rivayetinin de mevzu olabileceğini öne sürmektedir. Ona göre Kur'an'ın bir benzerinin bulunması mümkün değildir.²³

Cûda'ya göre "İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için sana da uyarıcı kitabı indirdik."²⁴ ayeti, Hz. Peygamber'in sözlerinin Kur'an'dan bağımsız bir teşrî kaynağı olmadığını, aksine Kur'an'ın açıklaması niteliğinde olduğunu göstermektedir.²⁵ Ayrıca, hadislerin Kur'an'dan bağımsız olarak dine hücciyetinin bulunmadığına dair bir diğer delilin, sahâbenin hadislerin yazılmasına gerekli özeni göstermemesi olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Kur'an dışında bir teşrî kaynağının bulunmadığına ilişkin Kur'an'da birçok delil varken, hadisler için bu tür bir durumun söz konusu olmadığını

¹⁶ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 12-13.

¹⁷ Fussilet 41/42.

¹⁸ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 258-260.

¹⁹ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 18; Ebû Reyeye'nin benzeri görüşleri için ayrıca bk. Ebû Reyeye, *Edvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, 19.

²⁰ el-Ahzâb 33/36.

²¹ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 19-20.

²² Cûda, *Şifâ' ü's-sadr bi nefyi 'azâbi'l-kabr*, 24.

²³ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 318-319, 326.

²⁴ en-Nahl 16/44.

²⁵ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 13.

vurgulamaktadır.²⁶

Cûda, “*Hüküm yalnızca Allah’a aittir.*”²⁷ ayetini, sünnetin hüküm koyma yetkisini reddeden bir delil olarak göstermektedir. Ona göre bu ayette hükmün yalnızca Allah’a ait olduğuna açıkça işaret edilmektedir.²⁸ Cûda’nın bu düşüncesi, beraberinde bazı soru ve sorunları gündeme getirmektedir. Örneğin kiblenin tahvilinden önce Beytü’l-makdis’e doğru namaz kılınması, Kur’an’da yer almayan bir hükümdür. İddia edildiği gibi dinde hiçbir şekilde hüküm koyma yetkisi bulunmayan, kendisine tebliğ edileni insanlara iletmekle mükellef olan Hz. Peygamber, neye göre kiblenin Beytü’l-makdis olmasını belirlemiştir?²⁹ Hz. Peygamber, bu hükmü ya gayri metluv bir vahiy ya da bizatihi kendi içtihadıyla almış olmalıdır.³⁰

Bunlara ilave olarak Goldziher’in hadislerin, İslam toplumundaki dinî ve hukukî geleneklerin farklı bir forma bürünmüş hali olduğu yönündeki temel iddiasının,³¹ Mısır’daki birçok düşünür ve yazar gibi Cûda üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Cûda’ya göre hadislerin bir kısmı, fakihlerin ortaya koyduğu fetvaların zamanla hadis şeklinde aktarılmasından ibarettir. Cûda, altı rekatlık evvâbîn namazına ilişkin rivayeti, belirli fihki görüşleri meşrulaştırmak amacıyla uydurulmuş bir hadis olarak ele alır ve bu durumu hadislerin kaynağına dair eleştirilerine bir örnek olarak sunmaktadır.³²

Hadislerin Tevsiki ve Kitabeti Meselesi

Cûda’nın sünnet ve hadisler konusundaki eleştirel tavrının arka

²⁶ Cûda, *Tebisürü’l-ümme*, 16.

²⁷ Yûsuf 12/40.

²⁸ Cûda, *Tebisürü’l-ümme*, 20.

²⁹ Şirbînî, *es-Sünnetü’n-nebeviyye fi kitâbâtî a’-dâi’l-İslâm*, I/454.

³⁰ Kur’an’da namazın önemi, farziyeti ve vakitleri hususunda bilgi yer almakla birlikte kiblenin yönünden namazdaki diğer ritüellere kadar birçok bilgi yer almamaktadır. Hz. Peygamber bu detayları, vahy-i gayr-i metluv ile almıştır. Cûda, namaz konusunda Hz. Peygamber’in örnekliğini kabul etmekle Kur’anıyyûn’un yaklaşımını benimsemediği göstermektedir. Konuya dair tartışmalar için ayrıca bk. Veysel Özdemir, “Sünnet ve Hadîsi Dışlayıcı İslâm Yorumların Geldiği Son Nokta: (Sadece) Kur’an’a Göre Namaz”, *slam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 2018, 469-481; Muhittin Düzenli, “Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur’an Örneği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012), 126-130.

³¹ Ignaz Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmet Said Hatiboğlu - Cihad Tunç (Ankara: Otto, 2019), 2/17-33; Hüseyin Akgün, *Goldziher ve Hadis* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014); Yavuz Köktaş, “Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine”, *Divân* 7/12 (2002), 97.

³² Cûda, *Tebisürü’l-ümme*, 580. hadis için ayrıca bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1978), “Salât”, 231 (No. 435).

planında, hadislerin güvenilirliğine dair beslediği derin şüpheler bulunmaktadır. Bunların başında, hadislerin Kur'an gibi ilahi bir koruma altında bulunmadığı ve dolayısıyla uydurma riskine açık olduğu düşüncesi gelmektedir. Cûda'ya göre Kur'an, indirildiği andan itibaren çeşitli hıfz ve tevsik yöntemleriyle titizlikle korunmuş, bu sayede hem lafzı hem de anlamı bozulmadan günümüze ulaşmıştır.³³ Hadisler için ise benzeri durum söz konusu değildir. Cûda, "Men kezebe" rivayetini, Hz. Peygamber'in hadislerin sahliliğinin korunmasında zorluk yaşanacağını öngördüğüne ve bu nedenle hadislerin yalan veya iftiraya açık olabileceğini düşündüğüne dair bir işaret olarak ele almaktadır. Benzeri bir uyarıyı Kur'an için yapmaması bu durumu teyit etmektedir.³⁴ Bu düşüncenin bir uzantısı olarak Cûda, hadisçilerin; "Allah Teâlâ nasıl ki Kur'an'ı korudu, bunun gibi sünneti de korumak için bazı kişiler göndermiştir." şeklindeki görüşlerini, temelsiz ve yanıltıcı bir yaklaşım olarak nitelendirmekte, ne akl-ı selim ile ne de sağlıklı bir zihniyetle bağdaşabileceğini savunmaktadır.³⁵ Öte yandan "Bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz."³⁶ ayetinin, sünnetin korunmasına delil olarak sunulamayacağını savunmaktadır. Ona göre Allah'ın yalnızca Kur'an'ın korunacağını bildirdiği açıkça ifade edilmişken, sünnetin korunması hakkında herhangi bir teminat verilmemiştir. Cûda, düşüncesini desteklemek amacıyla korunmuş bir şeyin cerh ve ta'dil, ispat ve ilğa gibi süreçlere tabi tutulmasının düşünülemediğini öne sürmektedir. Ona göre "koruma" ifadesi yalnızca Kur'an'a mahsustur ve sünnet bu ilahi garanti kapsamında değerlendirilmemelidir.³⁷

Cûda'ya göre ümmet Kur'an'a gösterdiği titizliği ve koruma çabasını hadislere göstermemiştir.³⁸ Kur'an'ın korunmuş olması ve ona herhangi bir şey eklemenin imkânsızlığı, bazı kişileri yalan ve iftiralarını dinin hükümlerine iliştiirmek amacıyla hadislere yönlendirmiştir.³⁹ Cûda, uydurulan hadislerin sayısının sanılandan çok daha fazla olduğunu

³³ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 282-283.

³⁴ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 295-296; Ebû Reyve, *Edvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, 33; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim Cu'fi Buhârî, *Sahlîhü'l-İmâmi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Zühêyr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1422), "İlim", 38 (Hadis no. 106).

³⁵ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 255, 262.

³⁶ el-Hicr 15/9.

³⁷ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 258-260.

³⁸ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 427.

³⁹ Cûda, *Tefsîrü'l-ümme*, 318-319, 326.

vurgulamak için çeşitli tarihî anlatımlara atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda, Abdülkerîm b. Ebû'l-Avcâ'nın (ö. 155/772) öldürülmeden önce 4 bin hadis uydurduğunu itiraf etmesini, Hammâd b. Zeyd'in (ö. 179/795) zındıkların 12 bin hadis uydurdukları yönündeki beyanını ve Şu'be'nin (ö. 160/776) "hadislerin onda dokuzunun uydurma olduğunu" ifade eden açıklamasını delil olarak sunmaktadır.⁴⁰ Cûda, bu ifadeler ışığında hadis metinlerinin güvenilirliğine dair ciddi şüpheler barındırdığını belirtmektedir.⁴¹ Ancak, Cûda'nın hadis uydurmacılığına dair dayandığı rivayetlerin bir kısmı, muhaddisler tarafından da kabul edilmiş olup,⁴² bu durum hadis uydurmacılığının bir gerçeklik olarak inkâr edilmediğini göstermektedir. Cûda ve benzerlerinin göz ardı ettiği önemli bir nokta, hadisçilerin uydurma hadislerle karşı geliştirdiği yöntemleri ya tamamen yok saymaları ya da bu çabaları yeterince önemsememeleridir. Cûda'nın delil aldığı rivayetlerden birisi olan Şu'be'ye nispet edilen sözün ise aslı bulunmamaktadır. Kendisinden önce Ebû Reyeye'nin de eserinde yer verdiği bu söz, Mu'tezile kelâmcısı İbn Ebû'l-Hadîd'in (ö. 656/1258) *Şerhu Nehci'l-belâğa* adlı eserinden kaynak gösterilmeksizin aktarılmaktadır.⁴³ Cûda'nın, Ebû Reyeye gibi, Şu'be'ye atfedilen bu ifadeyi doğruluğunu sorgulamaksızın delil olarak kullanması, kaynaklara yaklaşımındaki tutarsızlığı ve doğrulanmamış bilgileri dayanak olarak benimseme eğilimini gözler önüne sermektedir.

Cûda'nın hadislerle ilgili olumsuz yaklaşımının sebeplerinden biri, Ebû Reyeye'nin de savunduğu üzere,⁴⁴ hadislerin erken dönemde yazıya aktarılmadığı iddiasıdır. Cûda, hadislerin güvenilirliğini kaybetmesini, yazıya geçirilmesinin yaklaşık 200 yıl sonra gerçekleşmesi ve bu sürecin savaşlar ve fitnelerle dolu bir dönemi kapsamıyla ilişkilendirmektedir. Aynı zamanda müellif, hadislerin yazıya geçirilmesini, Hz. Peygamber ve sahâbenin önde gelenlerinin yöntemine aykırı bir uygulama olarak

⁴⁰ Ebû Hâmid İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâinî İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm el-Mısırî (Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1965), 9/105.

⁴¹ Cûda, *Tebşirü'l-ümme*, 326-327.

⁴² Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahati ehli'l-eser* (Beyrut: Dârü'l-Erkam, ts.), 446; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-nakd fi 'ulümi'l-hadis* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1979), 303.

⁴³ Ebû Reyeye, *Edvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, 166 (1 nolu dipnot); İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 9/105.

⁴⁴ Ebû Reyeye, hadislerin geç dönemde yazılmasının uydurma rivayetlere kapı araladığını düşünmektedir. Ayrıca bk. Ebû Reyeye, *Edvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, 19-26, 91; Güler, "Ebû Reyeye'nin 'Advâ Ale's-Sünne en- Nebeviyye' Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", 194-195.

görmektedir.⁴⁵ Cûda, "Sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir." ve "Her kim bizde olmayan yeni bir şey ihdas ederse, o merdûddur." hadisleriyle istidlâlde bulunarak hadislerin yazılmaması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁶ İnsanların temel zaaflarından yola çıkan yazar, hadislerin bozulmadan ya da orijinal şekliyle günümüze ulaşmasının mümkün olmadığını savunmaktadır. Nitekim Cûda; "Masum olmayan insanların Nebî'den 200 sene sonra aktardıkları sözler nasıl en sahih olabilir? Ki bu insanlar da diğer insanlar gibi hata ve doğru yapıyorlar, unutup hatırlıyorlar, öfkelenip gülebiliyorlar."⁴⁷ demek suretiyle bu yöndeki kanaatini ortaya koymaya çalışmaktadır. Cûda, Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn dönemlerinde az olan hadis rivayetlerinin tedvinle artmasına şüpheyle yaklaşmakta, bu durumu fitne olayları sonrası başlayan hadis uydurmacılığıyla ilişkilendirmektedir.⁴⁸

Cûda, Kureyş'in hadisleri yazması sebebiyle Abdullah b. Amr b. el-Âs'a (ö. 65/684-85) tepki göstermesinden sahâbenin çoğunluğunun hadislerin yazılmaması yönünde bir kanaate sahip olduğu sonucunu çıkarmaktadır.⁴⁹ Muhaddislerin kanaatinin aksine hadislerin erken dönemde yazılmadığını düşünmektedir. Bu aşamada Hz. Peygamber'in Kur'an'la karışır endişesiyle hadisleri yazdırmaması yorumuna karşı karışma ihtimalinin ortadan kalktığı Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ile Hz. Ali'nin (ö. 40/661) hilafeti üstlendiği dönem diliminde neden yazılmadığını sorgulamaktadır.⁵⁰

Cûda, seleflerinin izinden giderek, hadislerin yazılmaması gerektiğine dair delil olarak Hz. Ebû Bekir'in yazdığı beş yüz hadisi yakmasını ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) hadis yazma girişiminden vazgeçmesini ileri sürmektedir.⁵¹ Cûda, Hz. Ebû Bekir'in mezkûr sahîfeyi o gece, sabahı bile beklemeden yakmasından, hadislerin kesinlikle yazılmaması gerektiği sonucuna varmaktadır. Ancak, Hz. Ebû Bekir'in bu sahîfeyle ilgili tutumuna dair değerlendirmesinin, konuyu bütüncül bir perspektiften ele almadığı

⁴⁵ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 231-232.

⁴⁶ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 431. Rivayetler için ayrıca bk. Buhârî, "Nikâh", 1 (No: 5063); "Sulh", 5 (No. 2697).

⁴⁷ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 13.

⁴⁸ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 292-293.

⁴⁹ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 307-308.

⁵⁰ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 291-292.

⁵¹ Cûda, *Tebisîrû'l-ümme*, 225-226, 310-311. Hadis için ayrıca bk. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1998), 1/10-11.

ifade edilebilir. Eğer iddia edildiği gibi Hz. Peygamber'den hadis yazımına dair mutlak bir yasağ gelmiş olsaydı, Hz. Ebû Bekir'in bu yasağa rağmen sahıfeyi yazması mümkün olabilir miydi? Aynı şekilde, Hz. Ebû Bekir'in sahıfeyi yazarken hiçbir sahâbenin buna itiraz etmemesi de dikkat çekicidir. Burada asıl üzerinde durulması gereken, yalnızca Hz. Ebû Bekir'in sahıfeyi yakması değil, öncesinde bu sahıfeyi yazmış olmasıdır. Benzer bir durum, Hz. Ömer'in hadisleri yazma girişiminde de karşımıza çıkmaktadır. Eğer Hz. Peygamber hadislerin yazılmasını yasaklamış olsaydı, Hz. Ömer'in böyle bir girişimde bulunması mümkün olabilir miydi? Ayrıca, sahâbenin durumu da Hz. Ömer'den farklı değildir; hadislerin yazılmasına dair açık bir yasağ olmasına rağmen, Hz. Ömer konuyu gündeme getirdiğinde hemen karşı çıkmamış olmaları dikkat çekicidir. Onlar da Hz. Ömer'in hadisleri yazma girişimine sessiz kalarak, bir anlamda bu durumu onaylamış oldular. Hadislerin yazılmasıyla ilgili bu ve benzeri soru ve sorunlar, Cûda ve onun gibi düşünöenlerin göz ardı ettiği unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber'in Kur'an'ın yazımı için tuttuğu vahiy kâtipleri gibi sünnet kâtipleri tutmadığı bir hakikat olmakla birlikte kendi sözlerini bizzat yazdırdığı, izin isteyenlere müsaade ettiği ve vefatından sonra sahâbeden bazılarının da hadis yazdığı bir gerçektir. Bu dönemde hadis yazımına karşı çıkanların, Hz. Peygamber'in yazmayı yasakladığına dair rivayetleri delil olarak sunmamaları, yazmamanın yasaktan ziyade başka bir amaca dayandığını göstermektedir.⁵²

Bunun yanında, Cûda'nın hadislerin yazılmamasıyla güvenilirlik arasındaki ilişkiyi kurma biçimi büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Zira sözlü rivayetlerde olduğu gibi, yazılı metinlerde de tahrifat yapılabilmesi mümkündür. Hadislerin korunmasının yalnızca yazıya indirgenmesi, "Kur'an'ın ilk yazılı nüshasının nerede olduğu" sorusunu gündeme getirerek bazı önemli sakıncalara yol açmaktadır. Kur'an gibi, hadislerin güvenilirliği de yalnızca yazılı olmakla değil, aynı zamanda ezber yoluyla da sağlanmışır. Bilginin güvenilirliği, aktarımın sözlü ya da yazılı olmasından ziyade, aktaran kişilerin güvenilirliğiyle doğrudan ilişkilidir. Zira pek çok yazılı belgenin sahte olduğu da bilinen bir gerçektir.⁵³

Muteber hadis kaynaklarındaki rivayetlere karşı eleştirel bir yaklaşım gösteren Cûda, kanaatlerini destekleyen rivayetler mevzubahis olduğuunda

⁵² Ahmet Yücel, "Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1999 1998), 116-118.

⁵³ Yücel, "Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi", 91.

ise eleştirel bakış açısını bir kenara bırakıp rivayetleri olduğu gibi kabul etmektedir. Bu tutumu, hadislerin kitabeti konusunda kendisini net bir şekilde hissettirmektedir. Öyle ki Cûda, Ebû Saîd el-Hudrî'nin (ö. 74/693-94) rivayet ettiği "Benden Kur'an'dan başka bir şey yazmayın. Kim benden Kur'an dışında bir şey yazmışsa onu imha etsin." rivayetine işaret ederek hadis yazarları Hz. Peygamber'e muhalefet etmek, bid'at çıkarmak ve sünnetine uymamakla suçlamaktadır. Böylesine önemli bir konunun neden sadece Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğini ise sorgulamamaktadır. Buna ilave olarak Cûda, umumi hadis yazım yasağını gerektiren bir durum yok iken bunun varlığını savunabilmektedir.⁵⁴

Muhaddislerin Hadis Tenkit Kriterlerinin Yetersizliği İddiası

Cûda'ya göre Kur'an dışındaki hiçbir kitap hatasız olmadığı gibi Hz. Peygamber dışında hiçbir insan da masum değildir. Doğruda isabet etmesi gibi hata yapması da mümkündür. Bir başka ifadeyle her insânî eylem doğru ve yanlış gibi iki ihtimalli bir sonucu doğurmaktadır. Bu yaklaşım, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmi'u's-sahih* adlı eseri ve diğer tüm hadis kitapları için de geçerlidir. Bu bağlamda Cûda, muhaddisleri bazı hadisleri anlamadan ve derinlemesine incelemeyen gelecek nesillere aktarmakla eleştirmektedir. "Biz babalarımızı bir inanç üzerinde bulduk, elbette biz onların izlerinden giderek doğru yolu buluruz."⁵⁵ ayetine işaret eden Cûda, kavimlerin helâkine sebep olan geçmiştekilerden miras aldıkları dini bilgiyi anlamadan kabul etmelerinin, aynı şekilde müslümanların da başına geldiğini vurgulamaktadır. Cûda'ya göre Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Kertenkele deliğinden girdikleri gibi siz de gireceksiniz." hadisinin de bu gerçekliğe işaret ettiğini fakat muhaddislerin bunu anlamadan aktardıklarını belirtmektedir.⁵⁶

Cûda, hadis ilminin râvilerin hallerini araştırma üzerine kurulu olduğunu belirterek, bu ilmin şüphe ve tahmine dayalı bir zanna dayandığını ve bu nedenle gerçek bir ilim olarak görülemeyeceğini savunmaktadır. Ayrıca Cûda'ya göre muhaddisler, ümmetin hadis kitaplarına olan güveninin

⁵⁴ Cemal Ağırman, "Hadis Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2001), 159; Muhittin Düzenli, "'Kur'an Dışında Benden Hiçbir Şey Yazmayınız' Rivâyeti ile Hadislerin Yazılmasını Yasaklayan Diğer Rivâyetlerin Tahlil ve Tenkidi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 25; Hadislerin yazım sürecine dair detaylı bilgi için bk. Abdullah Aydın, "Hadis Rivayetinde Yazının Kullanımı ve Güvenilirliği", *Sünnetin Dindeki Yeri* (Ensar Neşriyat, 1995), 307-320; Muhittin Düzenli, *Hadislerin Yazım Serüveni* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2024).

⁵⁵ ez-Zuhuruf 43/22.

⁵⁶ Cûda, *Tefsîrül-ümme*, 14-15.

zedelenmesinden korkarak, hadislerin metinlerini eleştirmek yerine yalnızca râvileri şekli bir biçimde eleştirmişlerdir.⁵⁷ Bu yönüyle muhaddislerin hadisleri değerlendirmek için sunduğu kriterleri yetersiz bulduğu görülmektedir.

Cûda, kriterlerin yetersizliği nedeniyle hadisler üzerindeki tashih çalışmalarının her asırda kesintisiz bir şekilde devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁸ Cûda'ya göre hadislerin sahihini sakiminden ayırma çalışmasındaki zorunluluk özellikle fitne döneminden başlamak üzere çok sayıda hadisin uydurulmasına dayanmaktadır.⁵⁹ Hadislerin İslâmî kaidelere göre sahihinin sakiminden ayrılması gerektiğini belirtmekte ve bunun şimdiye kadar sağlıklı bir şekilde yapılmamış olmasını şer'î bir problem olarak değerlendirmektedir.⁶⁰ Buhârî'nin yüz bini sahih, iki yüz bini sahih olmayan hadisi öğrenmesine, Ebû Dâvûd'un da (ö. 275/889) beş yüz bin hadis arasından seçim yaparak sadece beş bin hadisi eserine almasına dikkat çekmektedir. Hadis sayısındaki bu büyük miktar, ilk dönemdeki âlimlerin yaptığı gibi günümüzde de sened ve metin üzerinde detaylı bir inceleme yapılmasını gerekli kılmaktadır.⁶¹ Cûda, hadislerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini, İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'* adlı eserini yazmasına rağmen, Buhârî'nin sahih hadisleri toplamak için ayrı bir eser kaleme almasını örnek göstererek savunmaktadır.⁶²

Cûda, bazı hadisleri eleştiren veya hadislerle ayetler arasında çelişki olduğunu ifade eden kişilerin dini yıkmak ve hadislere şüphe düşürmekle suçlanmalarını doğru bulmamaktadır. "Anlamaya çalışmak günah değildir. Bir râvi ne kadar faziletli olursa olsun, ona karşı şüphe duymak haram da değildir küfür de değildir." diyerek bu yaklaşımını açıklamaktadır.⁶³ Cûda'ya göre hadisleri eleştirenlerin dini yıkmakla suçlanmasının sebebi, bu eleştirileri cevaplandırarak ikna edici bir argüman sunamayanların, karşıt görüşlere böyle tepki göstermeleridir. Bu yaklaşım özellikle çağımızdaki gençleri ikna edememekte ve zamanla onların imanlarında zayıflama ve

⁵⁷ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 175-180.

⁵⁸ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 126.

⁵⁹ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 146.

⁶⁰ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 119.

⁶¹ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 146-147.

⁶² Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 101-102, 118.

⁶³ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 119-120.

ibadetlerinde gevşeme gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.⁶⁴ Cûda'nın ifade ettiği gibi Mısır başta olmak üzere İslam dünyasının birçok bölgesinde, hadislere yönelik eleştiriler ve sorgulamalar genellikle sünnet/din düşmanlığıyla ilişkilendirilmektedir. Bir yönüyle hadis karşıtlığı ile sünnet karşıtlığı arasındaki farkın olduğu söylenebilir. Ancak hadisleri tenkit edenlerin amacının aslında sünneti hedef alma ve sünnetin yok olmasına hizmet ettiği düşünüldüğü için, hadis karşıtlığı sünnet karşıtlığıyla suçlanmıştır.⁶⁵ İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren hadislerin, Hz. Peygamber'in sünnetinin esas kaynağı haline gelmesi, hadis karşıtlığının sünnet karşıtlığı olarak değerlendirilmesine yol açan başka bir etken olarak görülebilir.⁶⁶ Buna ilave olarak Cûda'nın da belirttiği üzere hadis ve sünnete karşı her eleştirinin sünnet inkârcılığı/din düşmanlığı olarak nitelenmesi, akli ve mantikî yanıtlar verilmemesi sınırları olmayan eleştirel söylemin güçlenmesine yol açmaktadır. Bugün hadis ve sünneti savunma refleksini ortaya koyan bazı yazarların, İslam'ın ilk asırlarında yaşanan benzeri tartışmalardaki yanıtlarla yetinmesi, eleştirel söylemi etkisiz kılmak bir yana "hadis/sünnet karşıtları" başta olmak üzere toplum nezdinde "haklı" oldukları hissini kazandırmaktadır.

Cûda, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'indeki hadislerin yeniden tetkike _____ 265 muhtaç olduğunu, bazı âlimlerin illetli bulmasına rağmen "İsrâ" hadisesinin nübüvvetten önce gerçekleştiğine dair Şerik rivayetini tahrîc etmesini delil göstererek savunmaktadır. Ona göre Buhârî, tedvine odaklandığı için râvilerden duyduğu rivayetlere tam bir güvenle yaklaşmıştır. Cûda, Buhârî'nin masum olmadığını vurgulayarak, eserinin titiz bir inceleme ve tetkik gerektirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Buhârî'nin sülâsiyyâtının yirmi iki olduğu ve Hz. Peygamber'le arasındaki râvilerin sayısının bazı rivayetlerde ondan fazla olduğu göz önüne alındığında, bu tür bir incelemenin gerekli olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

Hadislerin sıhhatinin yeniden gözden geçirilmesinde metin tenkidini önemseyen Cûda, senedin sahihliğini metin için ön bir araştırma olarak

⁶⁴ Cûda, *Tebşîrü'l-ümme*, 120.

⁶⁵ Veysel Özdemir, "Sahâbe ve Tâbi'î nin Sünnet/Hadis Karşıtlarına Yönelik Tavırlarına Dair Rivâyetlerin Tesbiti," *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu Tebliğleri* (Şanlıurfa, 2016), 503.

⁶⁶ Abdullah Aydın, "Hadis Karşıtlığının Yeni Gerekçeleri", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001, 2003*, 141-142.

⁶⁷ Cûda, *Tebşîrü'l-ümme*, 245-246; Şerik rivayeti için ayrıca bk. Buhârî, "Menâkıb", 24 (Hadis no. 3570).

görmektedir. Ona göre bugüne kadar hadislerin sıhhat değerlendirmesinde metin tenkidine, sened tenkidinin aksine çok az sayıda âlim önem vermiştir.⁶⁸ Muhaddislerin metin tenkidine sened tenkidine kıyasla daha az ilgi gösterdikleri bilinmektedir. Ancak bu, hadisin sıhhatinin nihai değerlendirmesinin yalnızca senedle yapıldığı ve metnin hiç dikkate alınmadığı anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda senedi sahih olan bir rivayetin metnini incelenmeden hasen ya da sahih olarak görülemeyeceği yönündeki görüş önemlidir. Diğer yandan metin tenkid kriterlerine göre sahih olduğu iddia edilen bir hadis, esasında sahih olmayabilir. Ayrıca, senedle ilgili olduğu düşünülen birçok kriterin aslında doğrudan veya dolaylı olarak metinle bağlantılı olduğu bilinmektedir. Muhtevayla ilgili bir kusur bulunduğu hallerde münker, batıl, mevzû ve asılsız gibi öz değerlendirmelerle yetinildiği haller de bulunmaktadır.⁶⁹ Muhaddisler, sened açısından daha güçlü olan bir rivayeti, metinde gördükleri bir illetten dolayı tercih etmeyip, diğer senedi seçmişlerdir. Bunun örneği olarak, İbn Şâhin'in (ö. 385/996) üç yudumda su içmeyi tavsiye eden rivayeti, senedi daha sağlam olan tek seferde su içmeyi öneren rivayete tercih etmesi gösterilebilir. İbn Şâhin'e göre üç yudumda su içme tavsiyesi, Hz. Peygamber'in ahlakına daha uygundur.⁷⁰

Buhârî ve Müslim gibi üçüncü asır muhaddislerin eserleri incelendiğinde, râvilerin rivayet ettiği her hadisin sahih olarak kabul edilmediği görülmektedir. Yakın dönemde yapılan bilimsel araştırmalarda sened tenkidi gibi görünen bazı hususların esasında metin tenkidi olduğu, rivayetin esasında içeriğe bağlı nedenlerle reddedildiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin Buhârî, Haşrec b. Nubâte'nin Hz. Peygamber'e nispet ettiği "Benden sonraki halifeler, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'dır" rivayetini, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin "Hz. Peygamber, halef tayin etmemiştir" sözüne binaen reddetmiştir. Üçüncü ve dördüncü asırda kaleme alınan ricâl ve mevzû hadislerle ilgili

⁶⁸ Cûda, *Tebşürü'l-ümme*, 384.

⁶⁹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdû's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Bulak: el-Matbaatu'l-Kübra'l-Emîriyye, ts.), 5/252; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-Irâki.*, thk. Şeyh Ali Hüseyin Ali (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003), 1/119; Tâhir b. Muhammed Salih b. Ahmed Sem'ûnî Hasenî Tâhir Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: el-Matbaatu'l-İslâmiyye, 1995), 376; Subhî es-Salih, *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh: Arz ve dirâse* (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-Melâyîn, 1984), 277-280, 282-283, 286-287; Mehmet Ali Çalgan, *Muhaddisler muhteva tenkidi yaptı mı?* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2023), 187, 254.

⁷⁰ Ebü Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî İbn Şâhin, *en-Nâsîh ve'l-mensûh mine'l-hadis*, thk. Ali Muhammed Muavvad - Adil Ahmed Abdülmevcûd (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 261.

kaleme alınan eserlerde bununla ilgili örnekleri görmek mümkündür. Bu örnekler, muhaddislerin hadislerin içeriği üzerinden sıhhatini belirleyecek tenkit zihniyetine sahip olduklarını göstermektedir. Bu tenkit zihniyetinin arkasında tarih, hukuk ve inanca dayalı ilkelerin yanı sıra mantık açısından hata yapmama ve anakronizme düşmeme dürtüsü yer almaktadır.⁷¹

Bunun yanı sıra Cûda'nın hadis külliyyatına yönelik tenkitleri arasında sened de yer almaktadır. Örneğin Buhârî'nin eserinin üstün konuma getirilmesinde ileri sürülen likâ şartının uygulamada sorunları bulunmaktadır. Buna delil olarak "Niyet" hadisini gösteren Cûda, Buhârî'nin hocası Humeydî'yle (ö. 219/834) onun da Süfyân'la likâsının bilindiğini fakat Süfyân'ın Yahya'yla Yahya'nın da Muhammed'le Muhammed'in Alkame'yle (ö. 62/682) onun da Hz. Ömer'le likâsının Buhârî tarafından bilinebilir olmasını bir sorun olarak kabul etmektedir. Buhârî'nin senediyle ilgili bu değerlendirmesinden sonra muhaddislerin de kabul ettiği hadis hırsızlığına (serikatü'l-hadîs)⁷² işaret eden Cûda, Buhârî'nin eseri bu haldeyken sıhhat açısından daha aşağıda olan kitapların halinin ne olacağını sorgulamaktadır.⁷³

Cûda'ya göre metin tenkidinin sened tenkidine kıyasla daha zahmetli olması, metin tenkidine gereken önemin verilmemesinin sebeplerindendir. Bir diğer sebebin ise metin tenkidiyle rivayetlerden kaynaklı bazı hükümlerin ve ibadetlerin ortadan kalkacağı bazı hükümlerin ise geleceği endişesinin olduğunu ifade etmektedir. Ona göre muhaddisler arasında az da olsa metin tenkidi yapanların esas amacı, bir teville rivayeti temize çıkartmaktır.⁷⁴ Senedin sahihliği, metni değerlendirme sürecinin yalnızca ilk adımıdır. Metnin sahihliğini tespitinden sonra hadisin sıhhatine hükmedilebilir.⁷⁵

Cûda, hadislerin sıhhatinin doğru bir şekilde belirlenebilmesi için Kur'an, sahih sünnet ve akıl süzgecinden geçirilmesi gerektiğini

⁷¹ Jonathan A.C. Brown, "Erken Dönem Hadis Münekkitlerinin Metin Tenkidi Yaptığını Nasıl Biliyoruz ve Bulmak Niçin Bu Kadar Zor", çev. Salih Kesgin, *Hadiste Metin Tenkidini Yeniden Düşünmek*, ed. Salih Kesgin (Samsun: Üniversite Yayınları, 2022), 31-89.

⁷² Râvinin başkasına ait bir rivâyeti senedinde herhangi bir değişiklik yapmadan kendisine mal etmesidir. Bk. Hüseyin Akgün, "Hadis Hırsızlığının Yöntemleri ve Boyutları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XVI/1 (2016); Ali Kuzudişli, "Hadis Hırsız (Şâriku'l-Hadîs): Bir Cerh Teriminin Anlattıkları", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/8 (2015), 43-60.

⁷³ Cûda, *Tebîrü'l-ümme*, 354-355.

⁷⁴ Cûda, *Tebîrü'l-ümme*, 384-388.

⁷⁵ Cûda, *Tebîrü'l-ümme*, 388; Cûda'nın metin tenkidiyle ilgili görüşleri için ayrıca bk. Adil Öztekin, *Modern Dönem Mısır'da Metin Tenkidi Tartışmaları* (Ankara: İlahiyat, 2022), 150-152.

savunmaktadır. Bazı hadisler, Kur'an, sahih sünnet ve akıl ile tarihi gerçeklik açısından çelişki gösterdiği için, Cûda bu hadislerin sıhhatini sorgulamaktadır.⁷⁶ Hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde esas mercinin Kur'an olduğunu ifade etmektedir. İmam ve muhaddislerin hadisler üzerine yaptığı çalışmalarda seçtikleri sahih hadislerin yakîn değil zan seviyesinde yer aldığını belirtmektedir. Ona göre yakîn olan bir tek eser vardır o da Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu yönüyle hadislerle Kur'an hiçbir şekilde aynı derecede görülmemelidir.⁷⁷ Bu bağlamda Kur'an'a aykırı olan rivayetlere "meşruiyet kılıfı" kazandırılması için te'vîl seçeneğine başvurulmasını sorunlu görmektedir.⁷⁸ Cûda'ya göre çözüm yolu, "Kitaba sınımsız sarılın"⁷⁹ ayetinde geçtiği üzere Kur'an'a tutunmaktan geçmektedir.⁸⁰ Bu yönüyle hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde en sağlam kriter, Kur'an-ı Kerîm'dir. Cûda, "İki Müslüman birbirine kılıç çektiği zaman, öldüren de ölen de cehennemdedir." rivayetini "Kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın."⁸¹ ayetine aykırı gördüğü için mevzû olduğunu savunmaktadır.⁸² Hz. Aişe'nin ölen kişinin ardından sağlanması sebebiyle ölünün azap göreceği rivayetini "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez."⁸³ ayetine dayanarak reddetmesini örnek bir uygulama olarak göstermektedir.⁸⁴

Cûda, hadislerin sahihini sakiminden ayırma sürecinde amelî sünnete arzı da uygulamaktadır. Nitekim "Kim Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval ayından altı gün eklerse, yılın tamamında oruç tutmuş gibi olur." hadisini, Hz. Peygamber'in bu tarz bir oruç tutmaması ve amelü ehli'l-Medîne'yi önemseyen İmam Mâlik'in bu rivayete yer vermemesinden hareketle reddetmektedir.⁸⁵ Cûda, hadislerin sıhhatini tespit etmek için başvurduğu bir diğer yöntem olarak hadislerin akla arz edilmesini kullanmaktadır. Tıpkı

⁷⁶ Cûda, *Tefsîrû'l-ümme*, 187.

⁷⁷ Cûda, *Tefsîrû'l-ümme*, 125, 142.

⁷⁸ Cûda, *Tefsîrû'l-ümme*, 305-306, 410, 417. Hadis için ayrıca bk. Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. (Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), "Cennet", 79 (4/2204).

⁷⁹ el-A'râf 7/170.

⁸⁰ Cûda, *Tefsîrû'l-ümme*, 15.

⁸¹ el-Bakara 2/194.

⁸² Cûda, *Tefsîrû'l-ümme*, 454-463.

⁸³ Fâtır 35/18.

⁸⁴ Cûda, *Tefsîrû'l-ümme*, 416-420; Rivayet için ayrıca bk. Buhârî, "Cenâ'iz", 32 (No. 1286).

⁸⁵ Cûda, *Tefsîrû'l-ümme*, 491-494. Rivayet için ayrıca bk. Müslim, "Siyâm", 204 (2/822).

Kur'an'a arzda olduğu gibi, akla arzda da referans aldığı isim Hz. Aişe'dir.⁸⁶ Diğer peygamberler ve Hz. Peygamber için sarsılmayan Allah'ın arşının Sa'd b. Muâz'ın (ö. 5/627) vefatı için sarsılmasını akla aykırı bulmaktadır. Zira Hz. Peygamber, faziletli insanlar için arşın sarsılabileceğini bize haber vermemiştir.⁸⁷

Bunlara ilave olarak Cûda; eşek, köpek ve kadının namaz kılanın önünden geçmesinin namazı bozacağı rivayetini,⁸⁸ Allah'ın oturduğu arştan ses gelmesini,⁸⁹ güneş ve ayın Allah'ın ayetlerinden bir ayet olup hiç kimsenin ölümü için tutulmaması buyruğuna rağmen Hz. İbrahim için tutulması rivayetini⁹⁰ ve yer ile gökyüzünün beş yüzyıllık yürüme mesafesinde olduğuna dair hadisin uydurma olduğunu iddia etmektedir.⁹¹ Cûda, Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'inde yer alan kıyamet günü insanların çıplak olarak haşredileceğine dair rivayeti hayâ ve örtünmenin fitrî bir özellik olduğuna dayanarak reddetmektedir.⁹²

Cûda'nın muzdarib hadislere örnek olarak verdiği hadislerden birisi ise Fatma bint Kays'ın (ö. 54/674) zekâtla ilgili rivayetidir.⁹³ Esasında bu rivayet, muhaddislerin de muzdarib olarak tespit ettiği bir hadistir.⁹⁴ Bu bakımdan Cûda'nın mezkûr örnekler⁹⁵ üzerinden hadis kitaplarının tetkike — 269 — ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmesi yerinde bir tespit olarak görülemez. Zira bu tür rivayetler, muhaddislerin zaten problemli olarak değerlendirdiği ve kendi hadis tenkit sistemlerindeki eleme sürecinden geçemeyen rivayetlerdir. Dolayısıyla muhaddislerin hadis tenkit sistemi, sorunlu hadisleri ayıklama işlevi görmektedir. Cûda'nın tashih hataları kapsamında verdiği örnekler⁹⁶ de yine muhaddislerin tespit ettiği hatalardan birisi olan Ramazan ayından sonra Şevval'de tutulması istenen altı gün orucu bir râvinin birkaç gün olarak

⁸⁶ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 415.

⁸⁷ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 202.

⁸⁸ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 403.

⁸⁹ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 197.

⁹⁰ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 200.

⁹¹ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 106.

⁹² Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 438-449; Rivayet için ayrıca bk. Müslim, "Cennet", 56 (No. 2859).

⁹³ Tirmizî, "Zekât", 27 (Hadis No. 659).

⁹⁴ Cezaîrî, *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, 582; Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/142.

⁹⁵ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 251-252.

⁹⁶ Cûda, *Tebşîrû'l-ümme*, 253.

rivayet etmesidir.⁹⁷

Hız. Peygamber'in ayakta su içen birisinden kusmasını istediğine dair Müslim'de yer alan hadis⁹⁸ de Cûda'ya göre uydurmadır. Zira işlenen fiil karşısında yapılan uyarı çok serttir. Kusmayı gerektiren durum, hayati önem arz eden bir haldir ki burada bunu gerektirecek bir durum bulunmamaktadır.⁹⁹ Cûda'ya göre sonraki dönemlerde kullanılmaya başlanan bazı istılahların hadis metinlerinde yer alması da ilgili rivayetin uydurma olduğunun işaretidir. Bu bağlamda Kaderiyye ve Mürchie'nin İslam'dan nasibi olmadıklarına dair hadisin¹⁰⁰ uydurma olduğuna işaret etmiştir.¹⁰¹

Cûda'ya göre kendi içerisinde zıtlık barındırması da hadisler için red gerekçesidir. Cûda'nın tenkit ettiği hadislerden biri de hastalıkların bulaşıcı olmadığı ve cüzzamdan kaçmayı tavsiye eden hadistir.¹⁰² Ona göre bu iki husus birbirine zıt olup hastalıkların bulaşıcı olmadığını söyleyen birisinden, cüzzamlıdan kaçılmasını istemesi beklenmemelidir.¹⁰³ Muhaddislere göre ise bu konuda bir tenâküz görülmemektedir. Bir yandan hastalıkların bulaşıcı olduğu kabul edilirken diğer yandan bulaşıcı hastalıkların Allah'ın iradesi dışında gelişen rastgele olaylar olmadığı, her şeyin O'nun bilgisi ve kontrolü dâhilinde gerçekleştiği vurgulanmaktadır.¹⁰⁴ Cûda'nın mezkûr rivayetlerle ilgili klasik ve modern dönemde yapılan makul yorumları önemsememesi, hadis ve sünnete karşı donuk bir yaklaşım ve dar bir bakış açısı içerisinde olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

270

Sahâbe ve Tâbiîn Döneminde Hadislerin Tetkiki

Cûda, hadislere karşı olumsuz bir yaklaşım sergilemesinde sahâbeden bazılarının hadise karşı mesafeli duruşunu gerekçe olarak göstermektedir. Hız. Peygamber'den başlamak üzere sahâbe ve ardından gelen neslin Kur'an-ı Kerim'e yazma, toplama, ezberleme, tebliğ, ibadet, tilavet ve takdis olmak

⁹⁷ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, thk. Nureddin İtr (Dârü'l-Fikri'l-muâsir, ts.), 282.

⁹⁸ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, "Eşribe", 112.

⁹⁹ Cûda, *Tebisrü'l-ümme*, 613-614.

¹⁰⁰ Buhârî, "Kader", 13 (No. 2149).

¹⁰¹ Cûda, *Tebisrü'l-ümme*, 635.

¹⁰² Buhârî, "Tıb", 19 (No. 5707).

¹⁰³ Cûda, *Tebisrü'l-ümme*, 560-561.

¹⁰⁴ Detaylı bilgi için ayrıca bk. Salih Kesgin, "'(Hastalıkta) Bulaşıcılık Yoktur' Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili," *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2014), 83-120.

üzere birçok şekilde ilgi gösterirken bunun onda birini dahi hadisler için göstermediklerini belirtmektedir.¹⁰⁵ Cûda'ya göre sahâbe sadece çok az sayıda hadis rivayet etmiştir. Özellikle, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in şahit talep etmeleri, Hz. Ali'nin yemin ettirmesi ve Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) hadis rivayet ederken dikkat ettiği noksanlık ya da ziyade olasılıklarına dair yaşadığı korku hali, Cûda tarafından bu durumu destekleyen örnekler olarak sunulmaktadır. Tâbiîn döneminde ise durum tamamen tersine dönmüş ve ravilere hüsnüzanla bakıldığı için hadis rivayetleri büyük bir artış göstermiştir. Cûda'ya göre bu artış, ümmetin hataya düşmesinin temel sebeplerinden biri olmuştur.¹⁰⁶ Hadis rivayeti konusunda sahâbe dönemindeki katı tutum, tâbiîn dönemiyle birlikte yumuşatılmıştır. Bu değişimle birlikte, doğru rivayetler azalmış, yalan rivayetlerin ise artış göstermesi söz konusu olmuştur.¹⁰⁷

Cûda'ya göre az hadis rivayeti ve rivayetten kaçınma sadece birkaç sahâbeye özgü bir tutum olmayıp, aslında genel bir eğilimdir. Aksi takdirde Ebû Musa el-Eş'arî (ö. 42/662-63) gibi bir sahâbî, kendisinin hadis uydurmakla itham edildiği sonucunu çıkarabilirdi. Bu noktada Cûda, özellikle Hz. Ömer'in Ebû Musa el-Eş'arî'ye olan güvenini vurgulamaktadır; zira bu güven, onu hadis rivayetinde şahit istemekten alıkoymamıştır.¹⁰⁸ Cûda'ya göre sahâbe rivayet etmeyi gerektiren zorunlu durumlarda, faziletlerine rağmen başka bir sahâbeden şahit istemişlerdir. Bu durum, rivayetin doğruluğuna dair bir güvence sağlamak amacıyla, kişisel güvenlerinden ziyade objektif bir doğrulama arayışını yansıtmaktadır.¹⁰⁹

Râvilerin unutmama ve yanılma gibi insanî zaafardan müstağni olmadıklarını düşünen Cûda, bir sahâbî olan Fatıma bint Kays'ın unutmaması gibi tâbiîn neslinden birisinin unutmaması da tabii olarak kabul edilmelidir.¹¹⁰ "Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar."¹¹¹ ayeti gereği sahâbenin yaptığı gibi her hadis için iki şahitin ya da recm cezasında dört şahit istenmesinden hareketle râviden dört şahitin istenmesi görüşüne

¹⁰⁵ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 290.

¹⁰⁶ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 154-160, 298-299.

¹⁰⁷ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 296-297.

¹⁰⁸ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 147-148.

¹⁰⁹ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 397.

¹¹⁰ Cûda, *Tebisîrü'l-ümme*, 416.

¹¹¹ el-Bakara 2/282.

sahiptir. O zamana kadar rivayet edilen rivayetlerle yetinilip yeni rivayetlerin engellenmesi gerekirken hadisin sübutundaki şartlar hafifletilmiş ve böylece hadis sayısı çoğalmıştır.¹¹²

Ebû Reyve ve hadislere eleştirel yaklaşım sergileyen diğer yazarlarda görüldüğü gibi Cûda'nın da sahâbeden bazılarına nispet edilen hadis rivayetine karşı olumsuz yaklaşımları sorgulamadan kabul ettiği görülmektedir. Bu rivayetler karşısındaki tutumları, tenkitçi bir zihinden ziyade kendi teorisini destekleyen rivayetlerin elemeyen geçirilmeksizin kabul edilmesi olarak değerlendirilebilir. Zira sahâbeden bazılarının, hata yapma endişesiyle hadis rivayetinden geri durması, hadis rivayetine karşı oluşlarıyla değil tam aksine hadislerin sahih bir şekilde gelecek nesle aktarılması endişesiyle izah edilebilir.

Sonuç

Modern dönemde Mısır, hadis ve sünnetle ilgili çeşitli yaklaşımların öne çıktığı İslam ülkelerinin başında gelmektedir. Bu bağlamda hadis ve sünnetle ilgili farklı bir yaklaşım sergileyen isimlerden biri de İsmail Mansûr Cûda'dır. Görüşleri incelendiğinde Cûda'nın hadis ve sünnetle ilgili özgün bir fikre sahip olmadığı, kaynak belirtmese de kendisinden önce bu konuda görüş beyan eden yazarları takip ettiği görülmektedir. Cûda'nın "gerçek sünnet" in ne olduğunu izah ederken belirlediği ilkeler ile verdiği örnekler dikkate alındığında Ebû Reyve başta olmak üzere ülkedeki hadis ve sünnete karşı eleştirel yaklaşım sergileyenlerden etkilendiği söylenebilir.

272

Cûda, ilkesel olarak her bir müslümanın sünneti inkâr gibi bir seçeneğinin bulunmadığını kabul etmekle birlikte sünnetin Kur'an'a eş bir teşrî kaynağı olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Cûda'ya göre sünnet, Kur'an'ın beyanından öteye geçemez. Hz. Peygamber'in görevi, gelen vahyi tebliğ etmekle sınırlı olup hüküm koyucu sadece Allah'tır. Cûda'nın hadis ve sünnete eleştirel yaklaşımında, tarihi bazı bilgileri teyid etmeden ya da bağlamından kopararak kullanması etkili olmuştur. Temel iddiaları arasında Kur'an'ın korunmuşluğu karşısında hadislerin korunmadığı, sahâbenin hadis yazımı ve rivayetine karşı olduğu, muhaddislerin metin tenkidini çok az yaptığı, sened tenkidinde de yetersiz oldukları yer almaktadır. Cûda, hadislerin sistemli bir şekilde yazılmamasından hareketle sahâbenin sünnete önem vermedikleri gibi bir sonuç çıkarmaktadır.

Cûda, selefleri gibi muteber hadis kaynaklarındaki hadislerle karşı çok

¹¹² Cûda, *Tebisrü'l-ümmeh*, 150-153.

titiz bir okuma yapmakta ve eleştirilerinde bir sınır gözetmemektedir. Bununla birlikte, hadislerin yazılmasının yasaklanması veya sahâbenin hadis rivayetlerine engel olması gibi durumları içeren rivayetler başta olmak üzere kendi görüşlerini destekleyen konularda herhangi bir mülahazada bulunmamakta, sıhhatini sorgulamamaktadır. Nitekim Hz. Ömer'in yazdığı hadis sahîfelerini imha etmesine odaklanarak sahâbenin hadis yazmama temayülünde olduğunu vurgularken "hadis yazımının yasak olmasına rağmen" Hz. Ömer'in bu işe teşebbüs edebilmesini sorgulamamaktadır. Benzeri durum, Hz. Ebû Bekir'in beş yüz hadisi içeren sahîfeyi yaktığı rivayetinde de görülmektedir. Cûda, sahâbenin yegâne hüküm kaynağının Kur'an olduğunu başka bir kaynağı buna ortak olarak getirmediğini iddia ederken sahâbenin önde gelenlerinin Kur'an'a, Kur'an'da bulamadıkları zaman ise sünnete başvurduğuna dair tarihi bilgileri görmezden gelmektedir. Kur'an ve sünnetin yazımı arasındaki farka vurgu yaparken Hz. Peygamber döneminde Kur'an yazılmış olsa da bu yazılı metin tek bir yerde toplanmamış ve toplandığı zaman dahi herkesin elinde yazılı metin olmadığı, esas muhafazanın sudurlarda gerçekleştiği hakikatini dikkatlerden kaçırmaktadır.

Kaynakça

- A.C. Brown, Jonathan. "Erken Dönem Hadis Münekkitlerinin Metin Tenkidi Yaptığını Nasıl Biliyoruz ve Bulmak Niçin Bu Kadar Zor". çev. Salih Kesgin. *Hadiste Metin Tenkidini Yeniden Düşünmek*. ed. Salih Kesgin. 31-89. Samsun: Üniversite Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Ağırman, Cemal. "Hadîs Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2001), 155-168.
- Akgün, Hüseyin. *Goldziher ve Hadis*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Akgün, Hüseyin. "Hadis Hırsızlığının Yöntemleri ve Boyutları". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XVI/1 (2016).
- Aydınlı, Abdullah. "Hadis Karşıtlığının Yeni Gerekçeleri". *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*. 141-154, 2003.
- Aydınlı, Abdullah. "Hadis Rivayetinde Yazının Kullanımı ve Güvenilirliği". *Sünnetin Dindeki Yeri*. 307-320. Ensar Neşriyat, 1995.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. 274 Muhammed Abdulkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- Bırışık, Abdulhamit. *Hind Altkitası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İnsan, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim Cu'fî. *Sahîhü'l-İmâmî'l-Buhârî*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1. Basım, 1422.
- Cezâirî, Tâhir b Muhammed Salih b Ahmed Sem'ûnî Hasenî Tâhir. *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 2 Cilt. Beyrut: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1995.
- Cûda, İsmail Mansûr. *Şifâ'ü's-sadr bi nefyi 'azâbi'l-kabr*. 2 Cilt, ts.
- Cûda, İsmail Mansûr. *Tebisîrü'l-ümme bi hakîkati's-sünne*. el-Minhâc, 1995.
- Çalgan, Mehmet Ali. *Muhaddisler muhteva tenkidi yaptı mı? İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2023.*
- Düzenli, Muhittin. "Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur'an Örneği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012), 101-138.

Düzenli, Muhittin. *Hadislerin Yazım Serüveni*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2024.

Düzenli, Muhittin. "'Kur'ân Dışında Benden Hiçbir Şey Yazmayınız' Rivâyeti ile Hadislerin Yazılmasını Yasaklayan Diğer Rivâyetlerin Tahlil ve Tenkîdi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 20-42.

Ebû Reyve, Mahmud. *Edvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*. Kahire: Darü'l-Maârif, 6. Basım, ts.

Goldziher, Ignaz. *İslam Kültürü Araştırmaları*. çev. Mehmet Said Hatiboğlu - Cihad Tunç. 2 Cilt. Ankara: Otto, 2019.

Güler, Zekeriya. "Ebû Reyve'nin 'Advâ Ale's-Sünne en- Nebviyye' Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1991), 187-201.

Itr, Nûreddîn. *Menhecü'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadîs*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1979.

İbn Ebü'l-Hadîd, Ebû Hâmid İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâinî. *Şerhu Nehci'l-belâğa*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm el-Mısırî. 20 Cilt. Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1965.

İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî. *en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadîs*. thk. Ali Muhammed Muavvad - Adil Ahmed Abdülmevcûd. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsa eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nureddin Itr. Dârü'l-Fikri'l-muâsir, ts.

Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahati ehli'l-eser*. Beyrut: Dârü'l-Erkam, ts.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Bulak: el-Matbaatu'l-Kübra'l-Emîriyye, ts.

Kesgin, Salih. "'(Hastalıkta) Bulaşıcılık Yoktur' Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2014), 83-120.

Köktaş, Yavuz. "Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine". *Dîvân* 7/12 (2002), 95-160.

Kuzudişli, Ali. "Hadis Hırsız (Sâriku'l-Hadîs): Bir Cerh Teriminin

Anlattıkları". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/8 (2015), 43-60.

Mat'anî, Abdülazîm İbrahim Muhammed. *Ehtâ' ve evhâm fi edhami meşrû'i te'assufi li hedmi's sünneti'n-nebeviyye*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1999.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.

Özdemir, Veysel. "Sahâbe ve Tâbi'î nin Sünnet/Hadîs Karşıtlarına Yönelik Tavırlarına Dair Rivâyetlerin Tesbiti,". *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu Tebliğleri*. 502-517. Şanlıurfa, 2016.

Özdemir, Veysel. "Sünnet ve Hadîsi Dışlayıcı İslâm Yorumların Geldiği Son Nokta: (Sadece) Kur'an'a Göre Namaz". *slam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. 2/469-481, 2018.

Öztekin, Adil. *Modern Dönem Mısır'da Metin Tenkidi Tartışmaları*. Ankara: İlahiyât, 2022.

Salih, Subhî. *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh: Arz ve dirâse*. Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 1984.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b Abdirrahmân b Muhammed. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-Irâki*. thk. Şeyh Ali Hüseyin Ali. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003.

Şirbînî, İmâd es-Seyyid. *es-Sünnetü'n-nebeviyye fi kitâbâti a'dâi'l-İslâm münâkaşatuha ve'r-red aleyha*. 2 Cilt. Kahire: Alimu's-Sekâfe, 3. Basım, 2019.

Şirbînî, İmâd es-Seyyid. *Reddû's-şübühât havle ismeti'n-nebiyyi fi dav'i'l-kitâb-i ve's-sünneti*. Mansûre: Daru'l Yakın, 2008.

Şirbînî, İmâd es-Seyyid. *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted*. Kahire: Mektebetü'l-İmân, 2003.

Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1978.

Yusuf, Abdurrahman Muhammed. *el-Kur'âniyyûn fi Mısır ve mevâkıfü'l-İslâm minhum*. Kahire: Dârü'l-Beyân, 2012.

Yücel, Ahmet. "Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12

(1999 1998), 197-204.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretü'l-huffâz*. thk. Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1998.

Züheyri, Ebü'l-Eşbal ez-. "Şerhu Sahîh-i Müslim". *islamweb*. Erişim 10 Temmuz 2024.
<https://audio.islamweb.net/audio/index.php?page=FullContent&full=1&audioid=213930>